

**Neuvostoliiton kuvaus Finlandia-katsauksissa vuosina 1943–
1950**

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

7.3.2024

Mari Hakala

Sisällys

Johdanto.....	3
1. Sota ja nimetön vihollinen.....	8
2. Kulttuuri tuo yhteen sodan jälkeen.....	13
3. YYA-sopimuksen solmimisen jälkeen kamera kääntyy länteen.....	20
Loppulause.....	24
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	26

Johdanto

Tutkielmani käsittelee Neuvostoliitto-aiheiden esittämistä Finlandia-katsauksissa 1943–1950. Finlandia-katsaukset olivat vuosina 1943–1964 esitettyjä alle kymmenen minuuttia kestäviä uutisfilmejä, joita valmistui 700. Näitä uutiskatsauksiksi tarkoitettuja filmejä esitettiin elokuvateattereissa ennen varsinaista elokuvanäytöstä.¹ Elokuviissa käynti ei ollut sodan aikana harvinaista hupia, vaan tuolloin elokuvilla oli erityinen arvo ihmisten viihdyttäjänä tanssikiellon ollessa voimassa. Kävijäennätys saavutettiin jatkosodan jo päättyttyä 1945, kun lippuja oli ostettu yli 36 000 000.² Kun käynnit suhteutetaan Suomen asukaslukuun, havaitaan ihmisille kertyneen useampia elokuvakäyntejä vuodessa. Vaikka useat elokuvateatterit sijaitsivat pääkaupunkiseudulla, oli niitä löydettävissä tutkimuksessa käsiteltävänä aikakautena ympäri Suomea, niinkin pohjoisesta kuin Rovaniemeltä asti.³ Vuoteen 1944 tultaessa elokuvateattereita oli Suomessa yhteensä 444.⁴ Lippujen hintoja on vaikea verrata nykypäivään, mutta on tehty arvio, jonka mukaan vuoden 1939 halvin lipputyyppe vastaisi nykypäivänä noin euroa. Vaikka luvut ovat vain arvioita voidaan silti sanoa ennen sotaa ja sota-aikana liput olivat huomattavasti halvempia nykyiseen nähden.⁵ Voidaan siis todeta, että Finlandia-katsaukset ovat olleet usean suomalaisen tavoitettavissa. Jari Sedergren kuitenkin huomauttaa, että elokuvissa kävivät etenkin ihmiset kaupungeista ja suuremmilta paikkakunnilta, mutta myös rintamamiehet.⁶ Maaseudun asukkaiden elokuvissa käyminen oli todennäköisesti vähäisempää.

Finlandia-katsaukset saivat alkunsa, kun sotatappion mahdollisuuden takia toivottiin keinoa jatkaa valtiollisen näkökulman välittämistä, mikäli Puolustusvoimain katsauksia⁷ ei voitaisi enää tehdä. Lakkautetun valtion tiedotuslaitoksen kuvaosaston sekä Puolustusvoimain levityskelpoinen kuvamateriaali annettiin 1942 Propaganda-Aseveljet ry:n omistamalle Finlandia-Kuvalle, jolla oli jo entuudestaan itse hankittua materiaalia.⁸ Finlandia-Kuvan johtoon nousi Holger Harrivirta, joka muistelmissaan on kertonut

¹ ” Tutustu kotimaiseen elokuvahistoriaan –KAVIn aineistot nyt Finnassa” Kansalliskirjasto.

² *Suomen kansallisfilmografia 3. Vuosien 1942–1947 suomalaiset kokoillan elokuvat* 1993, 25–26.

³ Hilapieli 2021, passim.

⁴ *Suomen kansallisfilmografia 3. Vuosien 1942–1947 suomalaiset kokoillan elokuvat* 1993, 25.

⁵ Hilapieli 2021, 55.

⁶ Sedergren 1999, 18.

⁷ Kyseessä oli Puolustusvoimien tuottamia, huomattavasti enemmän sotapropagandaan suuntautuneita katsauksia.

⁸ Kippola & Sedergren 2009, 326.

käsiteltävistä aiheista päättämisen aiheuttaneen alussa päänvaivaa, sillä katsauksista toivottiin vaihtelevia, ja olosuhteista huolimatta niiden tuli valmistua myös tiettyjen aikarajojen puitteissa. Haettua säännöllisyyttä katsauksille ei kuitenkaan saatu, vaan niitä ilmestyi vaihtelevaa tahtia. Aiheet eivät tulleet aina tekijöiltä, vaan erilaiset tapahtumia järjestävät tahot alkoivat pian aloittamisen jälkeen itse ottaa yhteyttä katsausten suunnittelijaan.⁹ Marraskuussa 1946 Suomi-Filmi, Suomen suurin elokuvayhtiö, osti Finlandia-Kuva Oyn osakkeet, ja lyhytelokuvaosaston johtajana toimi vuodesta 1947 lähtien Orvo Saarikivi.¹⁰ Finlandia-Kuvan siirtyminen tytäryhtiöksi on ainakin vaikuttanut katsausten esittämiseen, sillä Suomi-Filmillä oli omat teatterinsa eli jatkossa Finlandia-katsaukset esitettiin niissä.¹¹ Tuotantoyhtiöksi on merkitty Suomi-Filmi Finlandia-Kuvan sijasta katsauksesta 123 lähtien.

Finlandia-katsaukset esittelivät poliittisten tapahtumien lisäksi monenlaisia aiheita kuten urheilukilpailuita, kuuluisien suomalaisten merkkipäiviä sekä ohjeita arkeen. Niiden luonne ei ole kuitenkaan täysin neutraali, vaan havaittavissa on harkitsevaa kuvaustyyliä poliittisten aiheiden kohdalla sekä viestintää siitä millainen on ihanteellinen kansalainen. Jälkimmäisestä hyviä esimerkkejä ovat katsauksessa 6 nähtävä suurperheitien palkitseminen ”isänmaan velvollisuuden täyttäjinä”¹² sekä esimerkillisen kansalaisen esittely katsauksessa 49, kun seurataan suurperheen emännän työntäyteistä, mutta palkitsevaa arkea.¹³ Finlandia-katsausten propagandistisuus esimerkiksi saksalaisiin sota-ajan uutisfilmeihin verrattuna oli hillittyä ja niiden lähtökohta oli sama kuin aiemmilla uutisfilmeillä: suomalaisen identiteetin vahvistaminen. Veroalennukset olivat saatavilla, kun noudatettiin linjaa, jossa ylläpidettiin positiivisia mielikuvia ja miellelyhtymiä Suomesta ja suomalaisuudesta. Jos katsauksissa otettiin kantaa, se tehtiin piilotetusti esimerkiksi musiikilla.¹⁴ Finlandia-katsauksista kuullaan myös tekijöiden omin sanoin vuoden 1949 katsauksessa 101, kun kerrataan mitä kaikkea sataan katsaukseen on mahtunut. Katsauksessa korostetaan kuvaajien taltioineen sota-aikana ”todellisuutta eri näkökulmista” olosuhteista huolimatta sekä sotaa seuranneen

⁹ Kippola & Sedergren 2009, 330–332.

¹⁰ Kippola & Sedergren 2015, 187.

¹¹ Kippola & Sedergren 2015, 188.

¹² Finlandia-katsaus 6, 00:17-01:14.

¹³ Finlandia-katsaus 49, 02:58-04:54.

¹⁴ Kippola & Sedergren 2015, 184, 186.

jälleenrakentamisen kuvaamista. Juonnossa mainitaan niin pieniä kuin suuria tapahtumia, jotka olisivat ilman Finlandia-katsauksia jääneet vain pääkaupunkiseudun tietoon.¹⁵

Katsaukset ovat kaikkien katsottavissa Kansallisen audiovisuaalisen instituutin ylläpitämältä Elonet-sivustolta. Yhteen Finlandia-katsaukseen on sisällytetty useampi eri käsiteltävä aihe eli niiden esittelyhetket ovat lyhyitä. Katsausten etenemistä auttoi ymmärtämään juonto, eikä käsitellyissä katsauksissa esiintynyt muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta diegeettistä ääntä, mikä tarkoittaa äänimaailman tulleen vain juonnosta sekä musiikista. Henkilöiden välillä käytävä dialogi jäi esimerkiksi kuulematta. Katsausten laatu vaihteli ja esimerkiksi äänen tai kuvan puuttuminen häiritsi osan tulkitsemista. Oman haasteensa aiheutti myös päiväysten puuttuminen, sillä saatavilla oli vain tiedot esitysvuodesta sekä katsausten numeraalinen järjestys eli jaksojen tarkempi ajankohta selvisi vain analysoimalla niissä esitettyjä tapahtumia. Elonetissa jokaisen katsauksen yhteydessä on kuvausteksti, joka lyhyesti ilmaisee katsauksessa esitettävät aiheet helpottaen osaltaan tutkimuksen tekoa.

Esitellyn alkuperäislähteen avulla etsin vastausta siihen, mitä Neuvostoliittoon liittyviä aiheita on käsitelty aikansa merkittävässä suomalaisessa filmin välityksellä toimivassa uutismediassa sekä miten Suomen ulkopoliittiset taustat asiaan ovat vaikuttaneet. Tämän lisäksi analysoin muutosta aiheiden esittämisessä eri poliittisten ilmapiirien alla. Käsiteltävän aikakauden luonteen vuoksi vertailukohtaa otetaan myös muista valtioista, etenkin Yhdysvalloista. Tutkimuksessa edetään kronologisesti. Ensimmäinen luku käsittelee jatkosodan aikaa välirauhaan asti ja toisessa luvussa siirrytään välirauhan ja YYA-sopimusta edeltävään aikakauteen. Kolmannessa luvussa perehdytään YYA-sopimuksen solmimisen jälkeiseen aikakauteen, jossa edetään vuoteen 1950 asti. Näin mukaan saadaan myös sopivan mittainen ajanjakso muutoksen analysointia varten kolmatta lukua varten. Jokaista käsitteilylukua varten olen käynyt läpi luvussa käsiteltävän aikakauden Finlandia-katsauksia yleisesti sekä tarkentanut hakua esimerkiksi hakusanoilla Neuvostoliitto, Moskova, Venäjä ja neuvottelut. Käsitteilyluvuissa esittelen tutkimukselle oleellisia filmimateriaaleja kuten ne nykykatsojan silmin on nähtävillä Elonetissä, asettaen ne historialliseen taustaansa. Sitten analysoin niiden merkitystä huomioiden muuttuvat aikakaudet. Erilliset kohtaukset, joita

¹⁵ Finlandia-katsaus 101.

katsauksista esittelen, ovat merkitty viitteisiin niiden esiintymisaikana kyseisessä katsauksessa.

Tutkimuksessani liikun niin politiikan kuin mediakulttuurin historian saralla. Ilkka Kippola ja Jari Sedergren ovat tutkineet suomalaisen dokumenttielokuvan historiaa ja sen yhteyksiä aatteisiin, kulttuuriin ja politiikkaan. He ovat kirjoittaneet teokset *Dokumentin ytimessä: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1904–1944* sekä *Dokumentin utopiat: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1944–1989*, joita käytän tässä työssäni taustoittamaan Finlandia-katsausten syntyä sekä dokumenttifilmien tekoon vaikuttaneita poliittisia seikkoja käsiteltävänä aikakautena. Suomen ja itänaapurin välisistä poliittisista suhteista on tehty paljon tutkimuksia, mutta etenkin sodan jälkeistä uutisfilmien ja ulkopoliittikan kytköstä käsittelevässä teoksessa *Dokumentin utopiat* todetaan, että yksityiskohtaista tutkimusta ei ole tehty.¹⁶ Tarkoitukseni on etsiä uutta näkökulmaa yhdistämällä nimenomaan tutkittavan aikakauden uutisfilmin ja Neuvostoliittoon tähdätyn ulkopoliittikan tutkimisen.

Aikansa ulkopoliittikkaa ja tärkeitä poliittisia tapahtumia varten käytin apunani tutkimuskirjallisuutta, johon lukeutui Silvo Hietasen toimittama *Kansakunta sodassa 3. Kuulun yli* sekä Jorma Kallenaution kirjoittama *Suomi katsoi eteensä: Itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917–1955*. Molemmat kertoivat jatkosodan historiasta sekä sen jälkeisistä tapahtumista antaen tarpeellista tietoa liittyen tutkimusaikakauteeni. Näiden lisäksi käytössäni oli myös Vesa Vareksen toimittama *Poliittista ystävyyttä: YYA-sopimus 60 vuotta: Henkivakuutusta, reaalipoliittikkaa, ystävyyttä?*, jossa käsiteltiin kattavammin YYA-sopimuksen alkujuuria.

Tutkimusmetodina käytän laadullista sisällönanalyysia, sillä olen keskittynyt suuresti siihen mitä aiheita aineistoni esittää ja mitä juonto kertoo. On tärkeä muistaa, että Finlandia-katsaukset esittelevät aikakautta tekijöidensä näkökulmasta, eivätkä edusta itsessään täydellisesti historiaa. Dokumentoivissa filmeissä on aina merkitsevää, mitä näytetään ja mikä jätetään pois, kuten myös sillä miten asia on kuvattu. Tästä syystä olen käyttänyt apuna elokuva-analyysin keinoja saadakseni juonnossa kerrotun lisäksi enemmän irti myös videokuvasta. Elokuva-analyysiin lukeutuville menetelmille ei ole

¹⁶ Kippola & Sedergren 2015, 185.

olemassa selviä rajauksia¹⁷, enkä koe ongelmaksi siirtää elokuvatutkimuksesta oppimiani keinoja uutisfilmin analysointiin.

Tutkimuksen aikakausi on hyvin mielenkiintoinen, sillä sota ja sen jälkipuinti aiheuttivat epävakaat ja poikkeukselliset olot Suomeen. Presidentin virassa kerkesivät toimia Risto Ryti, Carl Gustaf Emil Mannerheim sekä Juho Kusti Paasikivi. Toisen maailmansodan jälkeen näkyvässä oli vahva jako idän ja lännen välillä, joiden väliin Suomi jäi. Tämä vaikutti väistämättä Suomen ulkopoliittikkaan. Yksi merkittävä Suomen ratkaisu käsiteltävänä tutkimusaikakautena oli YYA-sopimuksen solmiminen Neuvostoliiton kanssa. Sopimus ystävydestä, yhteistyöstä ja avunannosta allekirjoitettiin huhtikuussa 1948.¹⁸

¹⁷ Kinisjärvi et al. 1994, 7.

¹⁸ Androsova 2009, 23.

1. Sota ja nimetön vihollinen

Finlandia-katsaukset aloitettiin helmikuussa 1943 ja kyseisenä vuonna valmistui 24 katsausta. Vuoden 1944 katsauksissa 45 ja 46 käsitellään molemmissa rauhanneuvotteluita. Katsauksessa 46 on kuvattu lähtö rauhanneuvotteluihin Moskovaan sekä siihen on taltioitu välirauhan julistus eli tämä on ollut viimeinen katsaus sota-ajalta.¹⁹ Näistä sota-ajan 46:sta Finlandia-katsauksesta ainoastaan kaksi viimeistä sisältävät ilmiselvät viittaukset Neuvostoliittoon, mutta näissäkään ei ole aiheesta paljon materiaalia.

Katsauksen 45 ääniraita on kadonnut, minkä takia juonto puuttuu, mutta Elonetin arkistoinnissa tiedotetaan katsauksessa näkyvän Suomen rauhanneuvottelijoiden siirtyminen Neuvostoliiton puolelle. Mykästä filmistä katsojalle välittyy esimerkiksi rajaa kohti ajavat autot, joissa liehuu Suomi-viirit, valkoisen rauhanlipun liehuminen sekä vastapuolen saapuminen paikalle, johon pätäkä päättyy.²⁰ Ilman juontoa ei voi valitettavasti todeta varmaksi, millä tavalla aihetta on alkuperäisessä katsauksessa esitetty katsojalle. Pelkän kuvan kautta on havaittavissa vain vakavina, mutta arvokkaina kulkevia, hyvin pukeutuneita miehiä sekä heidän seurassaan liikkuvia sotilaita. Filmissä ei vaikuta myöskään olevan kuvaa varsinaisesta osapuolien kohtaamisesta, vaan ainoastaan siihen valmistautumisesta. Verrattaessa filmimateriaalia SA-kuva-arkiston kuviin selviää, että kyseinen filmiotos taltioitiin Juustilan rintamanylityskohdassa 7.9.1944.²¹

¹⁹ Finlandia-katsaus 4.

²⁰ Finlandia-katsaus 45, 00:31-02:02.

²¹ SA-kuva-arkisto 07.09.1944.

Vasemmalla kuvakaappaus Finlandia-katsauksesta 45, 01:05. Oikealla SA-kuva.²²

Varsinaiset sotatoimet olivat tässä vaiheessa jo päättyneet aselevon myötä.²³ Tämä ei ollut ensimmäinen askel kohti rauhaa, vaan rauhanehdoista oli neuvoteltu aiemmin, mutta esimerkiksi saman vuoden maaliskuussa J. K. Paasikiven ja Carl Enckellin neuvottelut Moskovassa eivät saaneet Suomen hallituksen ja eduskunnan toivomia myönnytyksiä, eikä rauhanehtoja hyväksytty.²⁴ Vaikuttaa siltä, että Finlandia-katsauksissa päädyttiin esittelemään rauhanneuvotteluita Neuvostoliiton kanssa vasta, kun oltiin varmoja lopputuloksesta.

Katsaukseen 46 on taltioitu syyskuun kuudennestoista päivä, jolloin Suomen neuvottelukunnan johtajaksi valittu ulkoasiainministeri Carl Enckell nousi lentokoneeseen Helsingissä aloittaen matkan kohti Moskovaa.²⁵ Juonnossa esitellään myös muita koneeseen astuvia suomalaisia sekä huomataan mainita ”matkan tapahtuvan venäläisellä lentokoneella.” Tässä filmipätkässä kuvataan hymyjä saattueeseen kuuluvien ihmisten kasvoilla ja Enckellille takaisin hymyilee Neuvosto-upseerin uniformuun sonnustautunut mies, josta juonnossa ei tosin mainita. Tämä on ensimmäinen katsauksissa nähtävä valtioiden välistä ystävällismielisyyttä osoittava ele. Osio päättyy lentokoneen lähtöön. Tämän jälkeen jatketaan otokseen, jossa ihmiset lukevat Helsingin kaduilla sanomalehtiä, joiden pääotsikkona nähdään välirauhan julistus. Tässä kohtaa musiikki vaihdetaan myös huomattavasti rauhallisemmaksi, kunnes se hiipuu oikeusministeri Ernst von Bornin aloittaessa radiopuheensa, joka kuullaan sellaisenaan filmikameran kuvatessa vakavina radiota kuuntelevia perheitä ja sotilaita. Puhe ei peittele sitä, että välirauhan

²² ”Suomalaisista rauhanneuvottelukuntaa Juustilassa rintamanylitys kohdalla. Kuvassa pääministeri Hackzell, jalkaväenkenraali Waldén, jalkaväenkenraali Heinrichs ja kenraaliluutnantti Enckell. Juustila-Ylivesi 1944.09.07” SA-kuva-arkisto 07.09.1944.

²³ Vehviläinen 1992, 106.

²⁴ Kallenautio 1985, 250.

²⁵ Finlandia-katsaus 46, 04:10-05:10.

mukanaan tuoma tilanne nähtiin tappiona, ja sotilaiden mahdolliselle turhautumisen tunteelle esitetään hyväksyntää, mutta siinä myös kehoitetaan uskomaan isänmaahan ja muistamaan, että vaikeuksista on ennenkin selvitty.²⁶ Sotaan oli lähdetty ajatellen sen olevan lyhyt ja tuovan alueita idästä,²⁷ mutta tämä ei ollut toteutunut, vaan pitkittyneen, ihmishenkiiä vieneen sodan jälkeen odottikin Neuvostoliiton sanelemien rauhannehtojen toteuttaminen, mikä selittää hyvin suoraan ilmi tuotua turhautumista. Saksasta irtautuminen, sotakorvausmäärän ilmaisu ja talvisodan rauhan raja kera Petsamon,²⁸ aiheuttivat varmasti huolta tulevaisuudesta, jota Finlandia-katsauksessa ei vaivauduttu peittelemään, vaikka positiivisuuteen tähtäävää asennetta jatkettiin.

Kuvaa rintamalta ja suomalaisista sotilaista esitellään useita kertoja ennen mainittuja rauhanneuvotteluita, mutta sodan vastapuolta ei tuoda esiin lainkaan niiden yhteydessä. Nämä rintamaa kuvaavat katsaukset käsittelevät lähinnä sotimisesta irtautuvia aiheita kuten joulunviettoa korsussa²⁹ sekä rintaman askareita, johon on lueteltu elonkorjuuta, vartiointia ja urheilua³⁰. Katsauksessa 21 on nähtävissä lähin muistutus itse sodankäynnistä, kun filmille on taltioitu Suomen etulinjaa ja aseiden laukomista.³¹ Tykkien ja aseiden laukaukset ovat kuitenkin kuvattu vain näyttämällä aseita käyttävät haavoittumattomat suomalaiset sotilaat eli yleisölle ei näytetä mihin nämä laukaukset osuvat tai ylipäänsä vastajoukkoja. Tämä on hyvin erilainen kuvaus verraten Puolustusvoimain katsausten esittelemään filmimateriaaliin vuosilta 1943–1944, jossa nähdään räjähdyksiä, viholliskoneita, sekä haavoittuneita.³² Näissä on havaittavissa selvästi sodan vastapuolen aktiivinen toiminta, johon Finlandia-katsauksissa ei otettu ollenkaan kantaa. Huomion arvoista on, että Finlandia-kuva valmisti tuona aikana sekä Finlandia-katsaukset, että Puolustusvoimain katsaukset.³³ Finlandia-kuvalla on siis ollut hallussaan myös kantaottavampaa materiaalia, mutta tekijä on valikoinut, miten materiaali jaetaan kahden eri uutismedian välillä, joilla selvästi oli omat tavoitteensa.

Neuvostoliitto-aiheen välttely Finlandia-katsauksissa vaikuttaa hyvin tarkoitukselliselta, etenkin kun huomioi, että sodan kotimaahan tuomia negatiivisia seurauksia ei vältelty.

²⁶ Finlandia-katsaus 46, 05:11-07:30.

²⁷ Kallenautio 1985, 234–236.

²⁸ Kallenautio 1985, 251.

²⁹ Finlandia-katsaus 23, 07:18-07:45.

³⁰ Finlandia-katsaus 15, 03:57-06:35.

³¹ Finlandia-katsaus 21, 00:24-01:10.

³² Esim. Puolustusvoimain katsaus 77 & 84.

³³ Finlandia-kuva teki Puolustusvoimain katsaukset 71–88. Sedergren 2016, 17.

Esimerkiksi Finlandia-katsauksessa 3 nähdään elintarvikekortin käytöstä sketsi, jossa juontaja ironisesti toteaa: ”Järjestys se olla pittää sota-ajan Suomessa”.³⁴ Sota-ajan mukanaan tuomia epäkäytännöllisyyksiä saatettiin siis käsitellä myös huumorin voimin. Kippola ja Sedergren ovat kirjoittaneet tästä suomalaisesta tavasta tuoda esiin aiheita kuten puute ja musta pörssi verbaalisesti liioitellen tai huumorilla höystettynä, kun esimerkiksi Saksan samankaltaisissa katsauksissa nämä aiheet olivat kiellettyjä.³⁵ Sota ja sen mukanaan tuomat muutokset yhteiskunnan toimintaan olivat esillä useammassa katsauksessa kuten kotirintaman mottitalkoiden muodossa³⁶ sekä useana viittauksena ruokapulasta.

Neuvostoliiton mainitsemisen puuttumista sota-aikana ei selitä sekään, että Finlandia-katsaukset keskittyisivät jättämään muut valtiot kokonaan pois aiheistaan. Kuvaukset ovat tehty Suomessa, mutta useissa katsauksissa nähdään vierailijoita rajojen ulkopuolelta Ruotsi mainitaan esimerkiksi useampaan otteeseen yhteisten urheilukilpailujen muodossa, ja katsauksessa 6 näytetään lyhyesti suomalaisten valtion virkamiesten käymää keskustelua ”Suomen ja Ruotsin yhteisistä väestöpoliittisista kysymyksistä”.³⁷ Saksalta kauppaneuvottelujen myötä saatu leipävilja, jota kaivattiin helpottamaan elintarvikepulaa, mainitaan jo ensimmäisessä Finlandia-katsauksessa.³⁸ Saksalaisia vierailijoita nähdään useammassa sota-ajan katsauksessa, mutta myös väkeä Tanskasta ja Virosta on taltioitu filmille.³⁹ Toki Suomen suhteet näihin valtioihin olivat erilaiset eikä kuvamateriaalia ihmisistä itärajan takaa ollut saatavilla, mutta tämä ei selitä miksi Neuvostoliittoa ei kyetty edes sodan yhteydessä mainitsemaan katsauksissa ääneen.

Verrattaessa sanomalehtiin, aikansa merkittävään tiedonvälityksen muotoon, ei niissä ollut samanlaista tapaa vältellä mainitsemasta sodan vastapuolta, vaan esimerkiksi neuvostoarmeija tai venäläiset näkyivät uutisotsikoissa. Kyseisen aikakauden lehdistön toimintaa tutkinut Touko Perko on tuonut esiin, että asemasotavaiheen alettua eli samoihin aikoihin Finlandia-katsausten aloittamisen kanssa, sodasta ei yksinkertaisesti ollut paljon uutisoitavaa, ja sensuuri hillitsi pohdintaa rauhasta tai spekulointia lopputuloksesta.⁴⁰ Toki uutisoitavaa alkoi jälleen ilmestymään sodan loppua kohti

³⁴ Finlandia-katsaus 3, 00:46-01:15 & 02:02-02:59.

³⁵ Kippola & Sedergren 2015, 184.

³⁶ Finlandia-katsaus 4, 00:20-01:24.

³⁷ Finlandia-katsaus 6, 00:55-01:04.

³⁸ Finlandia-katsaus 1, 00:53-01:55.

³⁹ Esim. Finlandia-katsaus 26.

⁴⁰ Perko 1988, 93–94.

tultaessa, mutta Finlandia-katsaukset eivät ole lehtien tavoin näitä asioita tuoneet ilmi. Sanomalehtien ilmestymisen luonne on ollut erilainen Finlandia-katsauksiin nähden, sillä lehdet on pyritty tuomaan uusine tapahtumineen kansan luettavaksi mahdollisimman pian. Finlandia-Kuvan filmimateriaali järjesteltiin katsauksiksi hitaammalla tahdilla, joka teki niiden uutisoinnista hyvin harkittua.

Kippola ja Sedergren ovat painottaneet valtion asemaa ja tavoitteita uutisfilmien suhteen sodan aikana. Tuotantojärjestelmiin kohdistui tiukat säännöt ja tarkkailu. Tämän lisäksi lopputulokseen vaikutti vielä Valtion filmi-tarkastamo elokuvasensuurillaan.⁴¹ Filmeihin olivat vaikuttaneet sensuurin säädökset jo ennen sotaa, mutta yksi merkittävimpiä lisäyksiä sota-ajan sensuuriin oli kieltä esittää ulkopoliittisia suhteita vaarantavaa materiaalia.⁴² Neuvostoliiton mainitsematta jättäminen, ja sota-asioissakin vain kotimaan sisäisiin tapahtumiin keskittyminen, irrotti Finlandia-katsaukset Puolustusvoimain katsausten tyypisestä sotapropagandasta, ja helpotti todennäköisesti niiden jatkamista tappion jälkeen. Sotaan liitettävästä propagandasta tuli rauhan myötä tabu ja Puolustusvoimain katsaukset määrättiin esityskieltoon ennen kuin kaksi viimeistä kerkesivät levitykseen.⁴³ Finlandia-katsauksissa ei otettu riskejä ulkopoliittisten aiheiden suhteen, vaan niiden pääpaino on selvästi ollut sota-aikana kotirintaman mielialan kohotuksessa sekä tietynlaisen talkoohengen ylläpitämisessä.

⁴¹ Kippola & Sedergren 2015, 184.

⁴² Laine 1994, 180.

⁴³ Kippola & Sedergren 2015, 105.

2. Kulttuuri tuo yhteen sodan jälkeen

Sodan jälkeisissä Finlandia-katsauksissa Neuvostoliittoa koskevat aiheet saivat jo huomattavasti näkyvyyttä, etenkin kun huomioidaan, että sota-aikaisiin katsauksiin verrattuna katsauksia valmistui vähemmän välirauhan ja YYA-sopimuksen välisenä aikakautena. Määrän laskun syynä oli vuonna 1947 kuvaukset katkolle asettanut raakafilmipula.⁴⁴ Reilun kolmen ja puolen vuoden aikana Finlandia-katsauksia kuvattiin 40, kun itse YYA-sopimusta käsittelevä katsaus lasketaan mukaan. Niin Neuvostoliitto kuin sieltä saapuneet vierailijat kyettiin jo mainitsemaan nimeltä. Useampi katsaus tältä aikakaudelta tallensi filmille esimerkiksi neuvostoliittolaisia vieraita suomalaisissa tapahtumissa, mutta esimerkkeinä käytettäviksi katsauksiksi valikoin vain suurempia Neuvostoliittoon kytköksissä olevia tapahtumia käsitteleviä pätkiä. ”Amerikkaan” eli Yhdysvaltoihin liittyviä aiheita alettiin myös tallentaa katsauksiin sodan jälkeen.

Katsauksessa 49 käsitellään Neuvosto-venäläisen elokuvan *Ruslan ja Ludmila* Helsingin ensi-illan kutsuvierailua 1944. Pätkästä puuttuu kuva, mutta juonto on säilynyt. Vierailijoiksi luetellaan tulleen liittoutuneiden valvontakomission poliittisen neuvoksen sijaisia ja valvontakomission korkeita upseereita, joita vastaanottamassa on Paasikivi. Lisäksi paikalle on saapunut ”ulkolaisia sanomalehtimiehiä”. Pienen tauon jälkeen ilmoitetaan vielä puolustusministeri Waldenista puolisoineen.⁴⁵ Juonto jää tähän, ja ilman kuvaa katsoja kuulee vain pätkään lisätyn hilpeän musiikin. Liittoutuneiden valvontakomission päätehtävä oli valvoa Suomen täyttävän välirauhansopimuksen artikloiden määräyksiä ja siitä vastasi suureksi osaksi Neuvostoliitto, tosin komissiolle oli brittiläinenkin osasto.⁴⁶ Kyseisestä ensi-illasta 1944 on haastava löytää tietoa, mutta

⁴⁴ Kippola & Sedergren 2015, 187.

⁴⁵ Finlandia-katsaus 49 01:46-02:58.

⁴⁶ Kallenautio 1985, 252–253.

sen on täytynyt tapahtua melko pian sodan loputtua, ja olleen suuri julkinen askel Suomen ja Neuvostoliiton välillä.

Finlandia-katsauksessa 62 nähdään englantilaisten ja amerikkalaisten toimittajien vierailu Helsingissä, jossa on mukana myös valvontakomission edustajia. Filmi-pätkässä kuvataan etenkin ruokailuhetkeä, jossa suomalaiset poliitikot esitellään toistuvasti vierustoveriensa, ulkomaalaisten edustajien kanssa. Tästä hypätään Neuvostoliiton lähetystössä vietettävään Leninin muistojuhlaan, jossa on Suomen hallituksen jäseniä sekä ”runsaasti” väkeä valvontakomissiosta. Suomalaisia mainitaan kuvassa sekä juonnossa pareittain, mutta valvontakomissiosta vain yksi esitellään Carl Enckellin kanssa. Juonnossa myös kerrotaan Cay Sundströmin pitäneen esitelmän aiheesta Lenin ja Suomi. Tämän jälkeen siirrytään seuraavaan aiheeseen, jossa suomalaista kulttuuriväkeä nähdään venäläisen kulttuurivaltuuskunnan kunniaksi järjestetyssä tilaisuudessa. Pöydissä istuvia suomalaisia kirjailijoita ja elokuva-alan ihmisiä näytetään runsaasti ja juonnossa kerrotaan heidän seurustelleen taidelajejaan edustavien vieraiden kanssa, vaikka filmille tätä ei ole juuri taltioitu.⁴⁷ Vaikka vierailijoita Neuvostoliiton puolelta ei esitellä yhtä runsaasti kuin suomalaisia poliitikkoja, on katsauksessa esiintyvä materiaali heitä koskien jo huomattavasti kattavampaa kuin aiemmissä pätkissä.

Finlandia-katsaus 74 on täytetty ulkopoliittisilla suhteilla Suomen avautuessa jälleen maailmalle, ja filmi alkaakin mahtipontisesti amerikansuomalaisten saapuessa sodan loppumisen mahdollistamana tapaamaan sukulaisiaan.⁴⁸ Seuraavassa pätkässä kerrotaan ”rauhankyyhkysten” tuovan muutakin kuin poissaolleita omaisia, kun näytetään Englannista saapunutta laivaa, joka ”rauhanvuonna 1945 toi” sotakorvausten suorittamiseen vaadittuja raaka-aineita. Juonnossa korostetaan useampaan otteeseen, kuinka odotettu lasti kyseessä on ollut, ja kuinka sen avulla saadaan maksettua sotakorvaukset määräaikaan mennessä. Kaikki vaiheet laivan saapumisesta lastin purkuun on talletettu filmille. Lopulta todetaan, ettei tämä tavara määrä riitä, vaan lisää tarvitaan. Tavarankäytössä apuun tulevat seuraavaksi näytettävät ”liikemiehet”, joiden kerrotaan lähtevän ulkomaille vahvistamaan suhteita ja luomaan uusia englanninkielisen kappaleen soidessa taustalla.⁴⁹ Väli- rauhansopimuksen täytettävistä ehdoista nimenomaan sotakorvausten maksaminen Neuvostoliitolle ajallaan koettiin

⁴⁷ Finlandia-katsaus 62, 00:13-03:07.

⁴⁸ Finlandia-katsaus 74, 00:04-01:30.

⁴⁹ Finlandia-katsaus 74, 01:30-03:45.

merkittäväksi.⁵⁰ Siksi on loogista, että niiden maksamista painotettiin filmillä, ja myös Finlandia-katsauksessa 83 puhutaan sotakorvausten maksamisesta laivoilla.

Musiikki jatkuu vielä edellisen pätkän jälkeen tovin, kuvan pysyessä pimeänä, kunnes kappale pysäytetään kerrottaessa: ”Toiset lähtevät länteen ja toiset itään, sillä meillä on joka taholla paljon paikattavaa.” Kuvaan ilmestyy Suomen kulttuurivaltuuskunnan jäseniä, jotka valmistautuvat lentämään Neuvostoliittoon. Retkikunnan tehtäväksi kerrotaan ”--poistaa menneiden vuosikymmenien kuluessa tietämättömyydestä johtaneita väärinkäsityksiä, tutustua Neuvostoliiton kulttuurin nykyisiin virtauksiin ja samalla tehdä omaa maatamme tunnetuksi suuressa naapurimaassamme.” Neuvostoliiton lähettilään, ministeri Pavel Orlovin, kerrotaan saattavan näitä suomalaisia poliitikoita, kirjailijoita ja tieteenedustajia matkaan, vaikkei häneen kohdistetakaan kameraa. Kuva on jo pimeä, kun juonto vielä painottaa paljonko suhteissa on parannettavaa, jotta naapurussuhteet saataisiin vankalle pohjalle.⁵¹ Tunnelman vakavoituminen ja väärinkäsityksistä puhuminen ovat mielenkiintoinen ilmiö, kun pohtii kyseessä olleen kulttuurivaltuuskunnan vierailu. Tämä ja edeltävät katsaukset antavat ymmärtää, että kulttuuriin sidottuja tapahtumia käytettiin paljon diplomaattisina välineinä Suomen ja Neuvostoliiton korjatessa ulkopoliittisia suhteitaan sodan jälkeen.

Finlandia-katsauksessa 77 juhlitaan Lokakuun vallankumouksen 28-vuotispäivää Neuvostoliiton lähetystössä vuonna 1945.⁵² Kuvissa esitellään valvontakomission puheenjohtajaa Andrei Ždanov sekä ministeri Orlovia puolisoineen, jotka ottavat vieraita vastaan kätellen hymy huulillaan. Suomen kerman lisäksi paikalla kerrotaan olevan myös Helsingissä oleskelevia diplomaatteja. Filmille on saatu iloisia kädenpuristuksia sekä koreita tarjoiluja nauttivat Ždanov ja Paasikivi. Filmipätkän taustalla soi venäjänkielinen musiikki.⁵³ Pätkästä välittyy ystävällismielinen tunnelma, ja neuvostoliittolaiset saavat enemmän kuva-aikaa kuin suomalaiset. Zhdanovin ja Paasikiven yhteinen hetki nousee etenkin esiin filmistä. Kuvassa näkyekin välirauhansopimuksen ehtojen toimeenpanoa tarkkaileva Stalinin lähipiirin mies sekä Neuvostoliiton hallinnonkin toiveesta pääministeriksi marraskuussa 1944 valittu Paasikivi.⁵⁴

⁵⁰ Kallenautio 1985, 256.

⁵¹ Finlandia-katsaus 74, 04:18-06:06.

⁵² Neuvosto-Venäjän perustamiseen johtanut sosialistinen vallankumous vuonna 1917.

⁵³ Finlandia-katsaus 77, 01:11-02:35.

⁵⁴ Vehviläinen 1992, 185.

Lokakuun vallankumouksen 28-vuotispäivää Neuvostoliiton lähetystössä vuonna 1945. Vasemmalla Alli Paasikivi. Keskellä Andrei Ždanov ja hänestä oikealla J.K. Paasikivi. Kuvakaappaus Finlandia-katsauksesta 77, 02:28.

Edellisestä päätöksestä hypätään suoraan Helsingin kaduille, sillä sotasyllisyysoikeudenkäynnit ovat alkaneet, ja saaneet ihmiset sankoin joukoin kokoontumaan säätytalolle. Syytettyjen saapumista istuntosaliin kuvataan ja heidän kärjessään kulkee Risto Ryti. Tapahtuman historiallisuutta korostetaan sekä katsojalle tehdään hyvin selväksi, että lehdistöä on runsaasti myös ulkomailta, ja tapahtuma päättyy lehtiin maailmalla. Katsojalle näytetään myös prosessia, jossa oikeuden asiakirjat pyritään saattamaan tehokkaasti eri lehdistöjen edustajille. Lopuksi vielä näytetään syytettyjen poistuminen virkavallan saattamana läänin vankilaan odottamaan asian loppuun viemistä.⁵⁵ Presidenttinä sota-aikana toiminut Ryti oli eronnut jo aiemmin virastaan, sillä Saksaan kohdennettujen velvoitteiden katkaisu edellytti sitä.⁵⁶ Tämän taas tarvitsi tapahtua, jotta rauha Neuvostoliiton kanssa saatiin aikaiseksi. Seuraajaksi valittiin Mannerheim. Kun sitten toivottiin Suomen pitävän ohjat käsissään sotasyllisyysskysymyksen saattamiseksi edulliseen ratkaisuun, ei Mannerheim kuitenkaan vahvistanut eduskunnan hyväksymää sotasyllisyysslakia, vaan sen allekirjoitti Paasikivi. Oikeudenkäynnit tapahtuivat 1945 vuoden lopulla ja 1946 alussa,

⁵⁵ Finlandia-katsaus 77, 02:36-05:25.

⁵⁶ Kallenautio 1985, 251.

jonka jälkeen tuomiot langetettiin helmikuussa. Cay Sundström oli raportoinut oikeudenkäynnin aikaan Moskovasta, että sotasyllisyyksymyksen hoitaminen nähtiin kynnyksenä suhteiden järjestelylle.⁵⁷ Tästä syystä on ymmärrettävää, miksi oikeudenkäynti sai hyvin esittelyaikaan kyseisessä katsauksessa.

Vuonna 1946 kuvattiin Finlandia-katsaus 83, jossa elokuisena aamuna Suomen valtuutetut kokoontuvat lähteäkseen ”Pariisin rauhankonferenssiin”. Juomossa toivotetaan suotuisaa matkaa ja painotetaan matkan tärkeyttä autojen saapuessa lentokentälle. Erikseen matkalle lähtijöistä esitellään pääministeri Pekkala ja ministeri Enckell.⁵⁸ Kyseinen konferenssi käsitteli sodan hävinneiden valtioiden rauhansopimusluonnoksia, mutta Suomen hallituksessa oltiin perillä siitä, että muutoksia Moskovassa päätettyihin rauhaneehtoihin tuskin tulisi. Katsojalle katsaus kuitenkin välittää toiveikkaamman kuvan. Vaikka katsauksessa ei puhuta Neuvostoliitosta suoraan ollenkaan, liittyi itse konferenssiin paljon taustalla käytyä väittelyä siitä mitä Suomen oli Neuvostoliiton mielestä soveliaista mainita konferenssissa.⁵⁹ Rauhansopimus astui voimaan syyskuussa 1947 ja tästä seurasi esimerkiksi valvontakomission poistuminen Suomen maaperältä.⁶⁰ Aikaisempi pääministeri Paasikivi oli saman vuoden maaliskuussa ottanut presidentin paikan yritettyään jo tovin saada Mannerheimin luopumaan virastaan vedoten ulkopoliittisiin syihin, joksi itänaapuria oli esitetty.⁶¹

Katsaus 86 vuodelta 1948 alkaa eduskuntatalon edestä, kun muun muassa ministeri Urho Kekkonen kipuaa portaat ylös ulkoasiain valiokunnan istuntoon. Neuvostoliiton lähettämä ystävyys- ja avunantosopimusehdotus on juomon mukaan neuvottelujen ja muutosten jälkeen saapunut hyväksyttäväksi eduskuntaan. Valiokunnan ehdotus eduskunnalle oli hyväksyä sopimus, sillä siinä vahvistuu ”Suomen pyrkimys pysyä suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella”, mikä taas edesauttaa Suomea pitämään ystävällismieliset suhteet kaikkiin maihin. Lopulta näytetään kuvaa eduskunnan istunnosta, kun Carl Enckell pitää edessä puhetta. Juonto kertoo kuuntelijaparvekkeiden olevan täynnä sekä ulkomaalaisten diplomaattien olevan sankoin joukoin edustettuna, vaikkei kummastakaan tosin ole kuvaa. Kamera siirtyy kuvaamaan äänestystaulua, jossa hyväksynnälle näkyy sillä hetkellä 149 ääntä, kunnes juonto kertoo lopullisen luvun

⁵⁷ Kallenautio 1985, 271–272.

⁵⁸ Finlandia-katsaus 83, 04:56-07:55.

⁵⁹ Kallenautio 1985, 280–282.

⁶⁰ Seppiläinen & Vehviläinen 1992, 298–300.

⁶¹ Kallenautio 1985, 277.

olleen 157. Ihmisten poistuessa eduskuntatalolta juonto ilmaisee ulkomaillakin kohua aiheuttaneen asian siirtyneen tulevaisuuteen ja esittää toiveen, että se toimisi itsenäisyyden takeena.⁶²

YYA-sopimus ei ollut millään muotoa itsestäänselvyys, jota toivottiin Suomen taholta. Saman tapaista sopimusta oli esitetty jo aiemmin Suomen ja Neuvostoliiton välille, esimerkiksi syksyllä 1947 Neuvostoliiton toimesta.⁶³ Tämä ei toki jäänyt lopulliseksi sopimus pohjaksi. Suomessa esiintyi huolta siitä, kuinka sopimus mahdollisesti vaikuttaisi Suomen suhteisiin muita valtioita kuin Neuvostoliittoa kohtaan. Neuvostoliitto hyväksyikin lopulta suomalaisten esittämän sopimusluonnoksen. Lopullisessa, molempia myötäilevässä sopimuksessa muotoiltiin Suomen pyrkimys pysytellä suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolella, mutta myös velvoitteet tilanteeseen, jossa Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta olivat esimerkiksi Saksan hyökkäysuhan alla.⁶⁴ Sopimus ei tuonut mitään kovin merkittäviä muutoksia Suomelle, ja kuten katsauksessakin ilmaistaan, oli kyseessä enemminkin Suomen osalta siirto, joka takasi helpommat olot Neuvostoliiton naapurina.

Annetuissa esimerkeissä on havaittavissa toistuvia elementtejä. Suomen ja Neuvostoliiton väliset kulttuuritapahtumat sekä sotaa seuranneet syyllisyyden osoitukset Neuvostoliitolle olivat isoja katsauksissa esiintyviä teemoja. Kulttuurin ympärille kiedottujen tapaamisten käsittely esiintyi sotaa seuranneena vuonna. Tämän jälkeen tapahtumat olivat lähinnä Neuvostoliitosta välillisesti seuranneita, eikä niinkään suoraan Neuvostoliittoa esitteleviä kuten sotakorvauksista puhuvat pätkät, sotasyllisyysoikeudenkäynti sekä YYA-sopimuksen hyväksyminen eduskunnassa. Myös Suomen saama huomio ulkomailla yhdistettiin usein näihin samoihin katsauksiin, ja Neuvostoliittoa käsittelevien aiheiden ohelle otettiin toistuvasti Yhdysvaltoja käsitteleviä pätkiä. Uutisfilmeistä on ylipäänsä sodan jälkeen löydettävissä tasapuolinen ja neutraali asenne niin itään kuin länteen.⁶⁵

Vuosina 1945–1948 valtion poliittiset olot sanelivat vielä merkittävästi uutisfilmien linjausta ulkopoliittikan suhteen, sillä sodan jälkiseuraukset pitivät paniikkia yllä.⁶⁶ Vaikka sotasyllisyysoikeudenkäynnin painotus filmillä vaikuttaa aluksi Neuvostoliiton

⁶² Finlandia-katsaus 86, 00:12-03:13.

⁶³ Androsova 2009, 22.

⁶⁴ Seppiläinen & Vehviläinen 1992, 300–301.

⁶⁵ Kippola & Sedergren 2015, 185.

⁶⁶ Kippola & Sedergren 2015, 185.

myötäilyltä oli taustalla muutakin. Elokuvayhtiöt olivat kiinnostuneita Suomen esittämisestä ulkomaille, ja huomiota havaittiin saatavan silloin, kun oli esittää edellä mainitun kaltaisia aiheita, joissa tapahtui jotakin radikaalimpaa.⁶⁷ Tämä kiinnostus ulkomaille levittämisestä on havaittavissa myös ulkomaisten lehdistön edustajien huomioimisesta. Poliittisten syiden lisäksi aiheiden esityksiin vaikutti myös filmiyhtiön omat tavoitteet levikin suhteen.

Carl Enckellin merkitys Suomen ja Neuvostoliiton välisenä diplomaattina nousi esiin aineistosta. Hänet esitettiin *Finlandia*-katsauksissa jo rauhanneuvottelujen aikaan kuten myös hänen kenraaliluutnantti veljensä, joka oli ollut Venäjän keisarillisen sotilastiedustelun viimeinen päällikkö.⁶⁸ Carl Enckell taas oli palvellut Venäjän keisarillisessa armeijassa.⁶⁹ *Finlandia*-katsauksissa hän saa paljon näkyvyyttä neuvostoliitolaisten vierellä tai poliittisissa tapahtumissa, mutta tutkimuskirjallisuudessa hän saa vain muutaman maininnan ja jää huomattavasti esimerkiksi Paasikiven varjoon, mitä tulee suhteiden ylläpidossa Neuvostoliittoon. Toki Paasikivi esiintyi myös katsauksissa neuvostoliitolaisten seurassa ja hän oli pidetty idässä. Esimerkiksi sotakorvauksista seurasi erimielisyyksiä Suomen ja Neuvostoliiton välille, mutta Paasikiven vaihtuessa presidentiksi, tuli Neuvostoliitto hieman vastaan Suomen valituksissa.⁷⁰ Paasikivi on ollut merkittävässä roolissa mitä tulee Suomen ulkopoliittikkaan tutkimusaikakautena. Tästä kertoo sekin, että puhutaan Paasikiven linjasta. Tämä viittaa ulkopoliittiseen linjaukseen toisen maailmansodan jälkeen, jossa lähtökohtana oli ajatus siitä, että Suomen tulisi luoda hyvät ja toimivat suhteet Neuvostoliittoon.⁷¹

⁶⁷ Kippola & Sedergrén 2015, 188.

⁶⁸ Rentola 2009, 34.

⁶⁹ Lindberg 2021.

⁷⁰ Kallénautio 1985, 256–257.

⁷¹ ”Paasikiven linja ja ulkopoliittinen ajattelu” Paasikivi Seura.

3. YYA-sopimuksen jälkeen kamera kääntyy länteen

YYA-sopimuksen hyväksynnän jälkeen Neuvostoliittoa koskevat aiheet hiljenivät jälleen, vaikka Finlandia-katsauksia ilmestyi runsaasti. Vuoden 1948 huhtikuusta 1950-luvun lopulle katsauksia esitettiin 54. Tänä aikakautena huomattavaa oli suomalaisten kameramiesten liikkuminen rajojen yli, ja materiaalia muista valtioista alkoi esiintyä runsaammin.

Finlandia-katsaus 101 muistelee tärkeitä tapahtumia, joita sataan katsaukseen on mahtunut, ja esimerkkeinä merkittävistä aiheista he mainitsevat neuvostoliittolaisen kulttuurivaltuuskunnan vierailun, Suomen vastavierailun, lähdön Pariisiin rauhanneuvotteluihin sekä diplomaattien toiminnan vaativissa tehtävissä. Näiden esiin tuominen sadasta menneestä katsauksesta kielii siitä, että sodan jälkeen Neuvostoliittoon liitettävien ulkopoliittisten aiheiden filmille taltioiminen koettiin tärkeäksi. Mikään muu Suomen ulkopuolinen taho ei saanut nimeltä mainintaa, vaan Yhdysvallat tuotiin vain välillisesti esiin Hollywood-tähden vierailun myötä.⁷²

Kulttuuri toi suomalaisia ja neuvostoliittolaisia jälleen yhteen, sillä katsauksessa 119 katsojalle näytetään elokuvateatteri Capitolissa käynnissä oleva neuvostoliittolaisen elokuvan 30-vuotisfestivaali. Ihmiset vierailevat katselemassa lähinnä valokuvien voimin pidettyä näyttelyä, joka juonnon mukaan opastaa katsoja neuvostolaisen elokuvataiteen saavutuksiin.⁷³ Pätkä on hyvin lyhyt ja vaihtuu pian amerikkalaisten journalistinaisten vierailuun Suomessa. Kulttuuri oli siis edelleen mediumi, jonka välityksellä Suomen ja Neuvostoliiton rauhanomaisia välejä esiteltiin Suomen kansalle Finlandia-katsauksissa.

Katsauksessa 129 nähdään Eleanor Rooseveltin vierailun lisäksi Urho Kekkosen johtaman kauppavaltuuskunnan paluu Moskovasta, ja samalla koneella saapuu myös Neuvostoliiton Suomen lähettiläs. Heidän poistuessaan lentokoneesta kerrotaan Moskovassa solmittaneen suuren ja pitkäaikaisen kauppasopimuksen.⁷⁴ Pätkä on melko

⁷² Finlandia-katsaus 101.

⁷³ Finlandia-katsaus 119, 02:12-02:40.

⁷⁴ Finlandia-katsaus 129, 07:24-07:40.

lyhyt, eikä kerro tarkemmin kyseisestä kauppasopimuksesta. Pääministeriksi keväällä vuonna 1950 tullut Kekkonen oli tiedetysti saavuttanut neuvostojohdon luottamuksen. Hän oli hallitusta kootessaan miettinyt idänsuhteita, ja ensisijainen tavoite kyseiselle hallitukselle olikin saada kauppasuhteet kuntoon Neuvostoliiton kanssa.⁷⁵ Kyseinen Finlandia-katsaus oli osoitus onnistuneesta pyrkimyksestä.

Katsauksessa 130 kuvaajat ovat siirtyneet Moskovaan taltioimaan kahden kauppasopimuksen allekirjoittamista 13.6.1950. Tämä on myös viimeinen Neuvostoliittoa käsittelevä katsaus vuodelta 1950, mutta myös ensimmäinen kerta, kun Finlandia-katsauksessa käytetty filmimateriaali on kuvattu Neuvostoliiton puolella. Varapääministeri Anastas Mikojan toivottaa Urho Kekkosen tervetulleeksi ja allekirjoittaa ensimmäisen laajemman kauppasopimuksen, joka määrittelee maiden välisen tavaravaihdon seuraavaksi viideksi vuodeksi. Taustalla nähdään useita neuvostoliittolaisia, joista osa esitellään juonnossa titteleineen. Seuraavaksi allekirjoittamassa nähdään pääministeri Kekkonen, jonka jälkeen Neuvostoliiton ulkomaankaupan ministeri kirjoittaa vielä toisena valtuutettuna nimensä paperiin. Tämän jälkeen Kekkonen nähdään neuvostoliittolaisten poliitikkojen keskellä hymyilemässä ja kättelemässä, kun juonnossa kerrotaan tämän olleen merkittävä sopimus etenkin metalliteollisuutta ajatellen.⁷⁶ Kyseessä tosiaan oli merkittävä asia, sillä sotakorvaustoimitukset olivat tulossa loppuunsa, ja siksi oli tärkeää varmistaa markkinat laajentuneelle metalliteollisuuden tuotannolle.⁷⁷ Filmillä painottuu Kekkosen merkitys, sillä hän on ainoa suomalainen, joka joukosta mainitaan. Lisäksi hänet on sijoitettu kuvassa keskelle kättelyiden tapahtuessa. Filmimateriaali saa hänet näyttämään päätekiijältä kauppasopimusten eteenpäin viejänä. Kallenautio on kuitenkin tuonut esiin kysymyksen siitä, oliko onnistumisessa kyse vain Neuvostoliiton taloudellisista tarpeista.⁷⁸

⁷⁵ Kallenautio 1985, 327.

⁷⁶ Finlandia-katsaus 130, 05:15-07:32.

⁷⁷ Kallenautio 1985, 327.

⁷⁸ Kallenautio 1985, 329.

Kauppasopimuksen solmiminen Moskovassa 13.6.1950. Keskellä Urho Kekkonen. Kuvakaappaus Finlandia-katsauksesta 130, 07:25.

YYA-sopimuksen jälkeen Suomen poliittiset olot vakiintuivat eikä valtio enää vaikuttanut uutisfilmien aiheisiin aiemmalla tavalla. Uutisfilmit muuttuivat kaupallisemmiksi ja tästä syystä tärkeämmäksi ilmansuunnaksi koettiin länsi, eivätkä länteen suuntautuvat uutisaineistot käsitelleet juuri politiikkaa vaan keskittyivät vihteeseen, keksintöihin ja elämäntapaan.⁷⁹ Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut Neuvostoliiton unohtamista kokonaan, vaan kuten katsaus 130 osoittaa, lämpimät eleet valtojen edustajien välillä talletettiin edelleen mielellään filmille.

Suuri harppaus otettiin aiempiin tutkimuksen aikakausiin nähden siinä, että filmitallennetta saatiin myös Neuvostoliiton puolelta. Ennen vuotta 1948 katsauksiin ei saatu journalistista filmimateriaalia ylipäänsä Suomen ulkopuolelta.⁸⁰ Yhdysvallat, jota sodan jälkeen toistuvasti paritettiin samoihin katsauksiin Neuvostoliiton kanssa, esiintyi myös useissa katsauksissa, joissa Neuvostoliitosta ei ollut mitään. Yhdysvallat sai siis

⁷⁹ Kippola & Sedergren 2015, 186–188.

⁸⁰ Kippola & Sedergren 2015, 186.

enemmän näkyvyyttä ja tämä on huomattavissa etenkin YYA-sopimusta seuranneena aikana, kun filmimateriaalia valtameren takaa näytetään Neuvostoliittoa enemmän.⁸¹

Finlandia-katsauksia esittäneellä Suomi-Filmillä oli kuitenkin havaittavissa ongelmallinen suhtautuminen Neuvostoliittoon. Suomi-Filmi lopetti varoittamatta neuvostoliittolaisten uutiskatsausten esittämisen helsinkiläisessä teatterissaan vuonna 1949. Tämä eskaloitui diplomaattiseksi kärhämäksi, ja Neuvostoliiton lähetystöstä valitettiin ulkoministeriön kansliapäällikkö Tapio Voionmaalle, että teko ei ollut linjassa ystävyyshengen kanssa. Suomi-Filmi oli selittänyt ottaneensa neuvostoliittolaiset uutiskatsaukset amerikkalaisten filmien tilalle, kun niiden tulo oli yllättäen loppunut 1948. Amerikkalaisten aloittaessa jälleen filmien lähettämisen 1949, Suomi-Filmi irtisanoi sopimuksen neuvostoliittolaisten kanssa. Neuvostoliitosta protestoitiin Suomi-Filmin väitteitä vastaan, mutta Suomi-Filmi vitkutteli kannanotossa eikä lopulta taipunut ottamaan neuvostokatsauksia teattereihinsa. Kippola ja Sedergren ovat ilmaisseet taustalla olleen amerikkalaisten kanssa sovitun kylmän sodan henkisen menettelyn, joka haittaisi neuvostokatsausten esittämistä Suomessa.⁸² Tätä tukee Suomi-Filmin niiva suhtautuminen asian puimiseen sekä Finlandia-katsauksissakin havaittava Neuvostoliitto-aiheiden lasku tuona aikana.

⁸¹ Esim. Finlandia-katsaukset 114 & 115.

⁸² Kippola & Sedergren 2015, 189–191.

Loppulause

Työssäni tutkin mitä Neuvostoliittoa käsitteleviä aiheita Finlandia-katsauksissa on esitetty jatkosodan loppuvuosista aina vuoteen 1950. Tehtäväni oli myös huomioida Suomen ulkopoliittikan vaikutus katsauksiin kyseisenä aikana sekä analysoida muutosta katsauksissa poliittisten ilmapiirien vaihtuessa.

Finlandia-katsausten esittäminen aloitettiin jatkosodan ollessa vielä käynnissä vuonna 1943. Sodan mukanaan tuomia muutoksia kuten ruokapulaa ei peitelty ja suomalaisia sotilaitakin saatiin filmille. Vaikka sota-aikaa käsiteltiin avoimesti, ei sodan vastapuolta eli Neuvostoliittoa mainittu tai näytetty. Tätä ei voinut selittää sillä, että Finlandia-katsauksissa ei olisi huomioitu muita valtioita ollenkaan tai, että Neuvostoliiton mainitseminen medioissa olisi ollut kiellettyä. Katsauksia esittäneeltä Finlandia-Kuvalta ei puuttunut materiaalia taistoista, joissa vastapuolikin tuli ilmi, mutta Finlandia-katsauksiin ne eivät päätyneet. Neuvostoliitto-aiheen välttelyä voi lopulta selittää vain katsausten luonteella eli niiden tarkoitus oli ollut Suomen sisäisen hengen nostattaminen. Neuvostoliitto tulee suoraan ilmi ensimmäistä kertaa rauhanneuvottelujen myötä, jotka varmuudella johtivat sodan päättymiseen.

Sodan jälkeen Neuvostoliiton mainitsemista ei enää vältely. Välillisten tapahtumien kuten sotasyllisyysoikeudenkäyntien ja YYA-sopimuksen hyväksymisen lisäksi nähtiin jo nimeltä mainittuja ihmisiä Neuvostoliitosta ja yhteisiä tapahtumia heidän kanssaan, jotka usein olivat yhteydessä kulttuuriin. Virallisia neuvotteluita ei katsauksissa esitetty, vaan korjaantuvia välejä tuotiin esiin juuri kulttuuritapahtumien välityksellä. Myös Yhdysvallat alkoi esiintyä katsauksissa ja usein vielä samoissa kuin Neuvostoliittoa käsittelevät pätkätkin. Molemmat noteerattiin melko tasapuolisesti.

YYA-sopimuksen jälkeen valtion vaikutus näytettävissä uutisfilmeissä laski selvästi, eikä enää koettu tarpeelliseksi seurata uskollisesti valtiotason ulkopoliittisia linjauksia. Kaupallisuus ja viihde olivat tärkeämpiä teemoja. Aineistoa läpikäydessä ei jäänyt epäselväksi, että Finlandia-katsaukset alkoivat suosia länttä aiheissaan Neuvostoliiton yli. Yhdysvaltojen tuominen esiin samoissa katsauksissa Neuvostoliiton kanssa jatkui edelleen, mutta Yhdysvallat esiintyi kokonaisuudessaan useammin Finlandia-katsauksissa kuin Neuvostoliitto. Neuvostoliittoon liitettäviä aiheita esitettiin vain

muutama 1948–1950. Tämä vaikuttaa osin olleen Finlandia-katsauksista tuolloin vastuussa olleen Suomi-Filmin tietoinen valinta, kun huomioidaan heidän muu toimintansa Neuvostoliittoon liittyen samana aikakautena. Merkittävä muutos edellisiin aikakausiin nähden oli ensimmäinen Neuvostoliiton puolella kuvattu materiaali vuodelta 1950, jossa filmikamera tallensi lämpimiä kädenpuristuksia Suomen ja Neuvostoliiton edustajien välillä Moskovassa.

Viimeinen tässä työssä käsiteltävä aikakausi rajattiin päättymään vuoteen 1950, ja vaikka kyseisenä ajanjaksona nähtiin hyvin vähän Neuvostoliittoa koskevaa materiaalia ei se tarkoita, että Neuvostoliiton esiintuminen Finlandia-katsauksissa olisi hiipunut kokonaan. On mahdollista, että uusia esityspiikkejä ilmeni tulevaisuudessa. Tämä kuitenkin vaatisi ajallisesti laajempaa tutkimusta samasta aiheesta.

Käydessäni läpi tutkimuksen aineistoa ja tehtyä tutkimuskirjallisuutta aiheesta koin, että Finlandia-katsauksia käyttäen voisi tehdä tarkempaa tutkimusta myös Suomen uutisaiheista koskien itää sekä länttä sodan jälkeen. Tutkimusta olisi mielenkiintoista ulottaa koskemaan pidempää aikaväliä kuin tässä työssä oli mahdollista. Toinen aineistosta esiin työntynyt aihe, jota olisi kiinnostava käsitellä tarkemmin, on kulttuuriin liitettävien tapahtumien käyttö diplomaattisten suhteiden hieromisen kenttänä.

Lähteet

I Audiovisuaaliset lähteet

- Finlandia-katsaus 1. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1943. Elonet.
- Finlandia-katsaus 3. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1943. Elonet.
- Finlandia-katsaus 4. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1943. Elonet.
- Finlandia-katsaus 6. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1943. Elonet.
- Finlandia-katsaus 15. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1943. Elonet.
- Finlandia-katsaus 21. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1943. Elonet.
- Finlandia-katsaus 23. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1943. Elonet.
- Finlandia-katsaus 26. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1944. Elonet.
- Finlandia-katsaus 45. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1944. Elonet.
- Finlandia-katsaus 46. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1944. Elonet.
- Finlandia-katsaus 49. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1944. Elonet.
- Finlandia-katsaus 62. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1945. Elonet.
- Finlandia-katsaus 74. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1945. Elonet.
- Finlandia-katsaus 77. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1945. Elonet.
- Finlandia-katsaus 83. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1946. Elonet.
- Finlandia-katsaus 86. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1948. Elonet.
- Finlandia-katsaus 101. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1949. Elonet.
- Finlandia-katsaus 119. Uutisfilmi, tuotanto Finlandia-Kuva Oy 1949. Elonet.

Finlandia-katsaus 129. Uutisfilmi, tuotanto Suomi-Filmi Oy 1950. Elonet.

Finlandia-katsaus 130. Uutisfilmi, tuotanto Suomi-Filmi Oy 1950. Elonet.

Puolustusvoimain katsaus 77. Sotadokumentti, tuottaja Puolustusvoimat 1944. Elonet.

Puolustusvoimain katsaus 84. Sotadokumentti, tuottaja Puolustusvoimat 1944. Elonet.

SA-KUVA-ARKISTO

”Suomalaista rauhanneuvottelukuntaa Juustilassa rintamanylityskohdalla. Kuvassa pääministeri Hackzell, jalkaväenkenraali Waldén, jalkaväenkenraali Heinrichs ja kenraaliluutnantti Enckell. Juustila-Ylivesi 1944.09.07” SA-kuva-arkisto 07.09.1944.

II Tutkimuskirjallisuus

Androsova, Tatjana 2009: ”Vuoden 1948 YYA-sopimus Suomessa Neuvostoliiton politiikan yhtenä päävälineenä.” *Poliittista ystävyyttä: YYA-sopimus 60 vuotta: Henkivakuutusta, reaali politiikkaa, ystävyyttä?*, s.19-32. Toim. Vares, Vesa. Turun yliopiston poliittisen historian laitos.

Perko, Touko 1988: ”Sanomalehdet ja lehtikenttä 1940-luvulla.” *Suomen lehdistön historia 3: Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*, s. 73–97. Toim. Tommila, Päiviö. Kustannuskiila Oy.

Hilapieli, Urmas A. 2021: *Kino-Suomi: elokuvan esittämisen historia 1896–2021*. Kustannusosakeyhtiö Teos.

Kallentautio, Jorma 1985: *Suomi katsoi eteensä: itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917–1955*. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Kinisjärvi, Raimo & Malmberg, Tarmo & Sihvonen, Jukka 1994: ”Esipuhe”. Elokuva ja analyysi, s. 7–8. Toim. Kinisjärvi, Raimo & Malmberg, Tarmo & Sihvonen, Jukka. Painatuskeskus Oy.

Kippola, Ilkka & Sedergren, Jari 2009: *Dokumentin ytimessä: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1904–1944* 2009. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kippola, Ilkka & Sedergren, Jari 2015: *Dokumentin utopiat: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1944–1989*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Laine, Kimmo 1994: *Murheenkryyneistä miehiä? Suomalainen sotilasfarssi 1930-luvulta 1950-luvulle*. Suomen elokuvatutkimuksen seura.

Lindberg, Sebastian 2021: ”Diplomaatin jäljillä: Carl Enckell.” <https://blogs.helsinki.fi/sebasti/2021/06/08/diplomaatin-jaljella-carl-enckell/>

”Paasikiven linja ja ulkopoliittinen ajattelu” Paasikivi Seura. Luettu 4.3.2024. <https://www.paasikivi-seura.fi/paasikiven-linja-ja-ulkopoliittinen-ajattelu/>

Rentola, Kimmo 2009: ”Oikean hetken merkitys keväällä 1948.” *Poliittista ystävyyttä: YYA-sopimus 60 vuotta: Henkivakuutusta, reaali politiikkaa, ystävyyttä?*, s.33-40. Toim. Vares, Vesa. Turun yliopiston poliittisen historian laitos.

Sedergren, Jari 1999: *FILMI POIKKI ... Poliittinen elokuvasensuuri Suomessa 1939–1947*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Sedergren, Jari 2016: ”Elokuvat Suomi-kuvan luojina ja propagandana.” *Historiallinen aikakauskirja* 114: 1, s. 7–22.

Seppinen, Ilkka & Vehviläinen, Olli 1992: ”Kylmän sodan rajamaa – Suomen kansainvälinen asema kevästä 1945 YYA-sopimukseen”. *Kansakunta sodassa. 3, Kuulun yli*, s.286–301. Toim. Hietanen, Silvo. Valtion painatuskeskus.

Suomen kansallisfilmografia 3. Vuosien 1942–1947 suomalaiset kokoillan elokuvat 1993. Toim. Uusitalo, Kari et al. Painatuskeskus Oy.

”Tutustu kotimaiseen elokuvahistoriaan – KAVIn aineistot nyt Finnassa”
Kansalliskirjasto 21.6.2017.

<https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/uutiset/tutustu-kotimaiseen-elokuvahistoriaan-kavin-aineistot-nyt-finnassa>

Vehviläinen, Olli 1992: ”Presidentin vaihdoksesta välirauhan solmimiseen”. *Kansakunta sodassa. 3, Kuulun yli, s.94–111*. Toim. Hietanen, Silvo. Valtion painatuskeskus.

Vehviläinen, Olli 1992: ”Voittajan sanelemin ehdoin”. *Kansakunta sodassa. 3, Kuulun yli, s.184–185*. Toim. Hietanen, Silvo. Valtion painatuskeskus.